

Kvinders kamp for rettigheder er gammel

Af Uffe Østergaard

Kvinders kamp for flere rettigheder og mere indflydelse har rødder langt tilbage i tiden. Den er gået i ryk og ikke altid fremad.

Kvinder har altid arbejdet, i og udenfor familien. I bondesamfundene bestyrede de husholdningen og drev selv gården, hvis manden døde eller tog på langfart. Kvinder kunne desuden drive selvstændig handelsvirksomhed som 'købekoner' eller 'torvekoner', som påvist af retshistorikeren Inger Dübeck i en disputats fra 1978.

Nyere forskning har vist, at mindst halvdelen af arbejderne i tekstilindustrien i 1300-tallets Firenze, en af Europas største arbejdspladser, var kvinder. Det var først det juridisk definerede standssamfund i Europa efter 1500, der fratog kvinderne i bondeklassen (som i de fleste lande udgjorde 98 procent af befolkningen) rettigheder og gjorde det vanskeligt for dem at have en gård i fæste, fordi de først blev juridiske per-

soner gennem ægteskab. Men sådan har det ikke været altid.

Der var forskel på kvindernes forhold i ældre samfund, men fælles er, at overklassens kvinder tilsyneladende fremtrådte som mindre betydningsfulde end deres mænd, fædre, brødre og sønner. Det skal man dog ikke oversætte til, at de ikke havde indflydelse. Det havde de gennem den slægt, de tilhørte. Den blev de ved at repræsentere, også i ægteskabet, selv om kirken forsøgte at bryde med slægtens kapitalmagt ved at gøre ægteskabet til et sakramente, så ejendom blev individuel og derfor kunne testamenteres til kirken.

Udenrigspolitik bestod i høj grad i udveksling af kvinder mellem herskerhusene. Men det betyder ikke, at kvinder altid var viljeløse ofre for mændenes beslutninger eller rene fødemaskiner. De benyttede sig bare af andre strategier for at udøve magt, især når de havde overlevet den føde-

Uffe Østergaard (f. 1945) er professor emeritus ved Copenhagen Business School i europæisk og dansk historie og forfatter til en lang række bøger om europæisk politik og historie. Uffe Østergaard er uddannet ved Europakollegiet i Brügge og Aarhus Universitet, hvorfra han har en ph.d. i historie. Han er med i redaktionskomitéen for tidsskriftet *Udenrigs*.

Udenrigspolitik bestod i høj grad i udveksling af kvinder mellem herskerhusene.

dygtige alder. Det fremgår godt af bind 1 af *Dansk udenrigspolitik historie* fra 2001, der trods titlen 'Konger og krige' med stort held fremstiller dansk udenrigspolitik i middelalderen som fyrstelige ægteskaber og deraf følgende alliancer og arvestridigheder.

Margrete den første

Et eksempel på en magtfuld kvinde før de moderne samfund er Margrete 1. (1353-1412). Hun var dansk-norsk-svensk regent, dronning af Norge, født som yngste datter af Valdemar 4. Atterdag og dronning Helvig.

Kun seks år gammel blev Margrete i 1359 forlovet med den 18-årige kong Håkon 6. af Norge, der efter sin brors død tillige var udset som regent i Sverige. Men kort efter brylluppet afsatte de svenske stormænd Magnus Eriksson og hyldede i stedet Albrecht af Mecklenburg som svensk konge. Den lille barnedronning blev ført til Akershus i Oslo.

Vi har bevaret to gribende breve fra Margrete om tiden på Akershus uden penge og magt. I 1370 fødte hun sønnen Oluf, kongeparrets eneste barn. Da Valdemar Atterdag døde i 1375, var der ikke udpeget en efterfølger, men efter en hektisk magtkamp blev den femårige Oluf valgt til dansk konge med sine forældre som formyndere.

I 1380 døde Håkon og blev efterfulgt af sin og Margretes nu tiårige søn som norsk konge. Dermed stod Margrete som den egentlige magthaver i bå-

de Danmark og Norge på vegne af sin mindreårige søn.

I 1387 døde den knap 17-årige Oluf og dermed var grundlaget for Margretes magtstilling i Danmark og Norge borte. Alligevel blev hun kåret til "fuldmægtig frue og husbond og det ganske rige Danmarks formynder" – en titel uden sidestykke, der kort efter blev fulgt op i Norge med en tilsvarende titel. I Sverige var der samtidig udbrudt oprør mod Albrecht. Ved hemmelige forhandlinger tilbød de svenske stormænd at overgive regeringen til Margrete, og i 1388 blev hun hyldet med samme titel i Sverige som i Danmark og Norge. Slaget ved Falköping året efter, hvor Albrecht og hans søn blev taget til fange, gav hende magten i Sverige som et passende svar på Albrechts hånlige omtale af hende som 'kong bukseløs'.

Med Kalmarunionen i 1397 lykkedes det hende at forene de nordiske riger. Den ydre anledning til unionen var kroningen af Margretes fostersøn, Erik 7. af Pommern (1381-1459). Margrete bevarede dog til sin død en næsten enevældig magt. Det ses af en instruktionsskrivelse til Erik af Pommern fra 1404/05. Margrete lykkedes bedre end de fleste, men var ikke enestående. Historikeren Anders Bøgh bedømmer hendes indsats som båret af stærk magtambition, kombineret med politiske evner og overlegen situationsforømmelse, bedre end hendes efterfølger Erik. Så kvinder kunne trods deres køn godt udøve magt før den organiserede kvindebevægelse, blot de tilhørte de privilegerede lag, og lod som om de fulgte samfundets spilleregler. Men det

gjaldt også for mænd i det slægtsorganiserede samfund før moderniteten.

Kvindebevægelsens udspring i demokratikampen

Den politiske kvindebevægelse er et barn af det begyndende demokrati i 1700-tallet, hvor ikke-adelige middelklasser begyndte at stille krav om politisk indflydelse – krav, der førte til den amerikanske og den franske revolution.

Det var mænd, der stillede krav om politiske rettigheder med henvisning til det antikke Athen og Rom. Her havde kvinder ganske vist ikke haft politiske rettigheder, men nu kom kvinder også på banen. Selv om det store flertal af kvinder arbejdede hårdt uden sociale og politiske rettigheder, var det kvinder fra middelklassen, der formulerede de krav, der blev til den politiske kvindebevægelse i 1800-tallet.

Det begyndte under den franske revolution i 1789. Bedst kendt er Olympe de Gouges (1748-1793), et pseudonym for Marie Gouze, gift Audry, der ernærede sig som skuespilforfatter i 1780'ernes Paris. Hun brød igennem i 1791 med skriftet 'Kvindernes rettighedserklæring' (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*), hvor hun krævede politisk ligestilling mellem mænd og kvinder med formuleringen: "Kvinden er født fri og med de samme rettigheder som manden". Og konkluderede med profetisk klarhed: "Kvinden har ret til at bestige skafotet. Hun må da også have ret til at bestige talerstolen".

Den politiske kvindebevægelse er et barn af det begyndende demokrati i 1700-tallet.

Efter at have kritiseret Robespierres diktatoriske magt og protesteret mod henrettelsen af Ludvig 16. blev Olympe de Gouges henrettet i november 1793 under jakobinernes terrorregime.

Kvindernes krav om lige politiske og juridiske rettigheder byggede på en forestilling om universel lighed og ret baseret på naturen. "Kvinden er ikke mindre

værd end manden" var titlen på et skrift fra 1739 af aristokraten Mary Wortley Montagu (1689-1762) under pseudonymet 'Sophia, a Person of Quality'.

Hun hævdede, at hvis kvinder fik uddannelse, ville de kunne udfylde de samme positioner i samfundet som mænd, selv i militæret. Denne argumentation inspirerede kvinder i England og USA i begyndelsen af det 19. århundrede, men uden de samme organisatoriske konsekvenser som under revolutionen i Frankrig, hvor en række kvindeklubber aktivt kæmpede for rettigheder og reformer, der skulle forbedre kvindernes stilling. De blev dog forbudt og opstod først igen i 1830.

Inspirationen fra suffragetterne

I de engelsktalende lande foregik der en vis offentlig debat om kvindens stilling i 1800-tallet. I USA var debatten inspireret af antislaveribevægelsen og afholdsbevægelsen, hvor kvinderne var særligt aktive.

I Storbritannien opstod sidst i 1800-tallet en mere organiseret kvinderetsbevægelse, der fra 1906 blev kendt som 'suffragetterne' – af *suffrage*, stem-

meret (på latin *suffragium*), og *-ette* for kvinder. Forkæmperne for kvinders stemmeret organiserede sig 1897 i National Union of Women's Suffrage Societies (NUWSS). I 1903 grundlagdes den mere militante Women's Social and Political Union (WSPU) under ledelse af Emmeline Pankhurst (1858-1928) og hendes døtre, Christabel og Sylvia Pankhurst.

Elegant klædte kvinder arrangerede nu demonstrationer i gaderne, massemøder, rudeknusninger, ildspåsættelser og sultestrejker. Det kulminerede i 1913, da Emily Davison (1872-1913) kastede sig ud foran kongens hest i derbyet og blev dræbt. Ved udbruddet af Første Verdenskrig i august 1914 indstillede suffragetterne deres aktioner af patriotiske grunde. I 1918 opnåede britiske kvinder over 30 år stemmeret, og i 1928 udvidedes denne ret til kvinder over 21 år.

Stemmeretsforkæmpere i andre lande, herunder Danmark, tog afstand fra suffragetternes militante metoder, men inspireredes samtidig af deres kompromisløshed og propagandametoder. I Danmark fik kvinder allerede stemmeret i 1908 til menighedsrådene og til rigsdagen i 1915. Stemmeret til kvinder var i Danmark ikke et resultat af Første Verdenskrig, men en fortsættelse af den ligestilling mellem mænd og kvinder, der lå bag indførelsen af alderdomsunderstøttelse til alle nationale borgere over 60 i 1891, mænd såvel som kvinder.

Det første område i verden, som indførte stemmeret for kvinder, var det tyndt befolkede Wyoming Territorium i 1869, og den første suveræne stat

var Norge i 1913. Finland var tidligere ude end Norge, allerede i 1906, men blev først helt selvstændigt i 1917. Det samme gælder for andre lande, der var tidligt ude, som New Zealand 1893 og Australien 1894-1911.

De engelsktalende områder kan forklares med, at kvinderne var få og man ønskede at tiltrække flere.

Finland og Norge kan forklares med, at hele nationen stod sammen i kampen for selvstændighed mod henholdsvis russerne og svenskerne. Ved afstemningen om norsk selvstændighed deltog kvinderne, og kun yderst få stemte for fortsat union med Sverige, så det er nærliggende at fortolke stemmeretten som en kollektiv tak.

En anden undtagelse er Isle of Man, hvor kvinder med ejendom fik stemmeret i 1881. Denne undtagelse kan forklares med øens selvstændighed, der er så udstrakt, at den ikke engang er med i Det Forenede Kongerige, men kun under den britiske krone.

I de store lande bortset fra Frankrig indførtes stemmeret for kvinder under og lige efter Første Verdenskrig, både hos sejrherrenerne og taberne. Så her holder forklaringen med verdenskrigens omvæltninger af forholdet mellem kønnene, selv om man også skal inddrage den verdensomspændende pandemi, den spanske syge, der krævede flere ofre end krigshandlingerne, både mænd og kvinder, og mest unge. Der var underskud af mænd, og derfor blev der plads til kvinderne i produktion og efterhånden politik, i hvert fald til verdenskrisen i trediverne.

Kvindebevægelserne opstod på forskellige tidspunkter i de enkelte lan-

de og adskilte sig på nogle punkter fra hinanden. I alle landene var der flere retninger indenfor kvindebevægelsen. En fokuserede på kvindernes manglende juridiske og politiske rettigheder, mens en anden samlede sig om lønarbejdet og faglig organisering. Arbejderkvindebevægelsen i England i det 19. århundrede havde ikke socialistiske traditioner, og i USA stod socialismen svagt, også efter århundredeskiftet. I begge lande var der i perioder en udstrakt grad af samarbejde med kvinderetsbevægelsen. I Frankrig var socialismen derimod udgangspunktet for kvindekampen fra 1830'erne og ikke kun begrænset til faglige spørgsmål.

I Tyskland førte den organisatoriske forskel til to forskellige kvindebevægelser, som bekæmpede hinanden: en borgerlig, der koncentrerede sig om velfærds- og velgørenhedsarbejde, og en socialistisk under ledelse af Klara Zetkin (1857-1933), der kæmpede for arbejderkvindernes rettigheder.

I USA fik kvinderne stemmeret i 1920. Det førte til en stor sejr for den protestantisk dominerede kvindebevægelse med spiritusforbuddet. Forbuddet havde imidlertid en uønsket bivirkning i form af organiseret kriminalitet, der gjorde det så populært,

at forbuddet blev ophævet i 1932. En tilsvarende skæbne overgik de velmenende fredsbevægelser, der havde ført til aftaler om begrænsninger i brug af våben før 1914, men ikke formået at forhindre Første Verdenskrig. Den russiske revolution i 1917 medførte en formel ligestilling af mænd og kvinder, men reelt betød den dobbeltarbejde for kvinder samt lavere løn i erhverv, der efterhånden blev domineret af kvinder, som lægegerningen.

Mere held var der med FN's menneskerettighedserklæring fra 11. december 1948 efter De Allieredes sejr i Anden Verdenskrig. Erklæringen blev udarbejdet af en komité under ledelse af Eleanor Roosevelt (1884-1962), social reformator og enke efter den amerikanske præsident Franklin D. Roosevelt (1882-1945).

Det er overdrevet at fortolke erklæringen som et direkte resultat af kvindebevægelsen, men en forbindelse er der. Og omvendt har menneskerettighederne haft stor betydning for at forbedre kvindernes sociale vilkår, indføre lige politiske og juridiske rettigheder for kvinder og mænd og ligestilling i arbejdslivet.

○○○